

Հ.Ա.Խ.Հ.
ԱՌԺՈՂԿՈՄԱՏ

ԽԾ ԵՐԱՅԻՄ ԳՐԵԳՐԵԱՆ ԽԾ

Ս. ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

ՃԺԼԿՈՒՏԸ

(ՃԱՀԱՌՏԸ)

ՅԳԼ. ԳԳ
7--26

19 • ԴԵՏՅՐԱՏ • 31

===== ՅԵՐԵՎԱՆ =====

29.03.2013

27.433

1103 VOM 01

14202-58

ՊԵՏԶՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ

Պատվեր 996 Գրառեպար 6207 (բ) Տիրաժ 4000

ՃԼԿՈՒՏԸ

(ՃԱՀՅՈՒՏԸ)

Տնեւտուն վոր ման գայիր, գույնը տեղը մարդ
չեյիր գտնի գյուղում:

Բոլորի դեմքը դեղին երանոր ղալիւր գցած ժոմի
պես, ականջներն սպիտակ-մեկ որական լուսնի նման,
աչքերը՝ սովորականից ավելի դուրս ընկած խոռոչ-
ներից, վրայի կարմիր արնաթելերը ցամաքած, կապ-
տած, բնի մեջ թեք ընկած ծիծեռնակի ձվի պես, բի-
ւերն անսխալ, սղտոր, վրան փառ քաշած ճահճի ջրի
նման: Հայացքը՝ խամրած, անորոշ: Թվում եր, թե
հետո խոտողի ուղեղը քարացել է, միտքը չի գործում:

Պատանիների դեմքը վաղաժամ ակոսված, թեժ
մոխրի մեջ խորոված սերկեվլի կրեպի նման կնճռո-
ւած, վիղն ախքան բարակ, վոր գլուխը կարծես տանձ
լինել, գլխավայր հենված եր կոթին: Այտուկները
ցցված-լղար ձիու գավակի նման, կղակը սեպի պես
տափակ ու սուր, վոր շարունակ դողդողում եր վորե-
ւե բառ արտասանելիս:

Ատամները չխչխկում են ծնոտի թուլութունից,
յերբեմն լեզվի ծայրը կծելով: Բերանից անախորժ հոտ
է գալիս: Շրթունքները բարակ են, լեղակի գույնի,
ծալալով հաղիվ են բաժանվում իրարից՝ խոսելիս,
վորի միջոցին յերեվում է ցամաքած փրփուր, բերանի

անկյուններում, բորբոսնի նման. լեզուն թխված, կարծես թե՛ հարթուելով մրկած լինի: Կոկորդը ցամաքած, ձայնը չարունակ խզվում է, շունչը մոլորվում, կըտրում:

Պատանին յերկար կանգնել չի կարող. գլուխը պատում է, սիրտն անկանոն բաբախում, ծնկները ծալվում են: Ամառվա շոգին ել՝ վրան գցած հին, փալաս դառած վերարկուն կամ չուխան ուղղում է, ներողություն խնդրում, վոր չի կարող «վտաի վրա» խոսել և տեղն ու տեղը նստում է:

— Կբաշխես, քիչ տկար եմ:

Յեւ սա 19-20 տարեկան պատանի յե, յերիտասարդությունը թեւակոխած:

Փոքրերը-կարծես իրենց փորը հագլիվ ման ածող նորեկուկ ճուտեր լինեն-հավի կամ սագի: Հակվում են այս ու այն կողմ, շարունակ ինչ-վոր բան կռծում:

Վտիտ են, իրենց տարիքին համապատասխան տեսքով, չղարգացած անդամներով: Փորն ուռած, դուրս ընկած, կարծես ջրով լիքը տիկ լինի լըկըկալիս: Ծծից կտրելու որից սկսած՝ պայքարում են հիվանդության դեմ, բայց չեն դիմանում. անիվի տակ ընկած դալար չյուղի նման փոփում են գետնով մին, թառամում, դառնում սև հողի բաժին:

Ծերունի կամ պառավ շատ քիչ կտ. գլուխը ճերմակ մարդ-մատներով են հաշվում:

Յեթե չասենք ամեն որ, գոնե շաբաթական յերկու մեռել եր մտնում գերեզմանատուն: Մեռնողների մեծ մասը յերեսխաներ եյին կամ պատանիներ:

Պատմում են, թե ինչպես մի ամառ որական յերկու-յերեք հոգի յեն թաղելիս յեղել: Գյուղացիք գե-

րեզմանափորների հետ պայմանավորվում են, վոր յեթե իրենք հեռվից կանչեն ու ասեն—«տեղ կա՞, բերե՞նք», գերեզմանափորները պատասխանեն—«տեղ չկա, ել մի՛ բերեք»,—մի գուցե դրանով վերջ կլինի մահացության տարերքին, բայց գերեզմանափորներից մեկը մոռանալով պատվերը, պատասխանում է—«չատ կա, տեղ չատ կա, բերե՛ք»:

Պատմում են այս դեպքը և ծիծաղում գերեզմանափորների վրա, վորն իր կյանքում շատ առատաձեռն մարդ է յեղել:

Հարեւան գյուղերը խուսափել են աղջիկ մարդու տալուց այս գյուղին: «Ե՛նա իմ ձեռովն եստեղ կթաղեմ աղջիկս, ել ինչի՞ յեմ ձեզ տալի»—ասել են խնամախոսին ու մերժել, թեև փեսացուն շատ ունեւոր է յեղել ու ջահել:

Քանի՞-քանի անգամ գյուղացիք ժողով են արել, խոսել, քնել, վոր գյուղը թողեն, քոչեն, հեռանան, բայց խոսքը-խոսք ել մնացել է, վոչ վոք չի կամեցել իր մրգառատ ու խաղողի այգին թողնի, իր ջրովի հողիցն ու պարտեղիցը հրաժարվի:

Ու մնացել են, կիսաջան ապրել, անիծելով իրենց և որն ու բախտը:

Այնտեղ, ուր սարը հավաքում է իր կանաչ փեշերը և բացվում է լերկ լանջը, հենց այդ լանջից քիչ ցած, մի շեկ ու մոխրագույն փլվածք-բլրի տակ ծվարել է գյուղը: Տները գետնափոր, հեռվից խոռոչների յեն նմանվում, անշուք, անփայլ, ամառը փոշով ծածկըված, մյուս յեղանակներին ցեխի մեջ կորած, իսկ տը-

ների մոտ կուտակված ուսուցիչ-մեյիսի մեջ վտառ կկուտրի:

Գյուղի առաջով հոսում է պղտոր գետը, վորի ամբողջ յերկարությամբ, յերկու կողմից ձգված են այգիները և բանջարանոցները, ապա վարելահողերը:

«Հողը-վոսկի յե» այստեղ, ինչ սերմ գետին գցես, կաճի, կզարգանա, փարթամ տեսք կունենա: Սաղոդից սկսած-ինչպիսի միրգ կամ պտուղ սիրտդ ուզի՝ այստեղ կա, լի, առատ, համով: Կեռասն ու թութը հենց վոր աչք բանան, չըջանի գյուղերից կթափվեն այստեղ կա, լի, առատ, համով: Կեռասն ու թութը խնձորենիները, տանձենիները, սերկեվիկները և այլն ծառեր, ճղնակոտոր են լինում բերքի ծանրությունից, թվում է, թե միրգը տերեւից շատ է:

Գետից առուններ են անց կացրել նաև դեպի վարելահողերը, վորոնք պարարտ են, բերքատու: Յեթե ուրիշ գյուղերում հողը մեկին-հինգ կամ վեց է տալիս, այստեղ մեկին-քսան-յերեսուն: Արտը մարդարոյ, հասկերը տըռուղ, հատիկները խոշոր: Արտը յերբ «հորանց է գնում», կարծես ծովն է լիկում թեթև քամուց: Հողը պարարտացնելու կարիք չի դգում, պարարտանյութ պետք չէ. գետը սարերից ու ձորերից, վերի գյուղերից ու գոմերից սկում, բերում է հաղար ու մի տեսակի պարարտանյութ, փոում այգիներում ու դաշտերում: «Գետը-վոսկի յե բերում»: Բայց...

Բայց այգիների ու դաշտերի ծայրամասերում, առունների ու գետափի ծանծաղուտ տեղերում բազմաթիվ ճահիճներ կան, վորոնցից ամենամեծը — ճլկուտը ջրանել է—մոտ յերեք որավար տեղ: Ջուրն այստեղ հարյուրավոր տարիների ընթացքում լճացել է, տիղմը շերտ-

շերտ հասել: Յեղեզնուս ե անանցանելի, կամ ինչպես տեղացիներն են ասում—«ղամշկուտ», «ղարդվի ջուր», «գորտերի դաշա»: Սակայն միայն գորտերը չեն ճլկուտի բնակիչները. այստեղ վխտում են ամեն տեսակի ճահիճի կենդանիներ ու բզեզներ, իսկ ամենից թունավորը նրանցից, ջերմ ու տենդի-մալարիայի մոծակը:

Ժամանակով, ինչ-վոր ոռոս անցվորական կանգ է առել գյուղում, հիացել փարթամ այգիներով ու դաշտերով, բայց ճլկուտի մասին ասել է. «յեթե դուք այդ ճահճի գլուխը չուտեք, նա ձեր գյուղի գլուխը կուտի»: Ասել է ու անցել առանց կարգին բացատրելու իր միտքը, իսկ գյուղացիք ծիծաղել են, ծաղրել շաշ ուսումնականին և...

Յեվ տարիներ շարունակ զոհեր տվել ճլկուտին, վորն իրոք քիչ եր մնում «գյուղի գլուխն ուտի»:

Սորհրդային իշխանության առաջին անելիքներից մեկն այն յեղավ, վոր գյուղում դպրոց բաց արեց: Բայց, ինչպես ասում են, «չաբաթն ուրբաթից շուտ յեկավ»: Վարժապետը գյուղ մտնելուց մի շաբաթ անց, հիվանդացավ մալարիայով ու գնաց:

Ասենք, առաջ ել այդպիսի մի դեպք եր պատահել: Գյուղացիք մի տարի դպրոց եյին բաց արել, բայց դպրոցը դպրոց չեք յեղել, այլ կատարյալ հիվանդանոց: Եղ որից ել, գյուղը վորոշել եր այլևս «անտեղի փող ջուրը չթափել»:

«Սա իշխանությունը թե դռնադ ա, թող ես ցավի, ես կտառաճի առաջն առնի», — ասում եյին գյուղացիք տմեն Ժողովում:

Իշխանութիւնը շրջանի կենտրոնում բաց արեց
հիվանդանոց, յերթեկ հիվանդների համար: Սա ար-
դեն միանգամայն նոր բան էր: Մալարիայի ձեռքից
տառապող գյուղն ամենից շուտ և ամենից չափ
վեց բժշկի դիւխն: Գալիս էյին ու գալիս: Հիվանդա-
նոցի վրա էյին թափվում, ինչպես վոչխարը-աղի:
Բժիշկը վորոշեց հետադուրել շրջանը: Մոգական լապ-
տերը վերցրած շրջագայում էր, դասախոսութիւններ
կարդում, բացատրում: Մի տեղ թոքախտի ավերա-
ծութիւնների մասին էր խոսում, մի այլ տեղ-տիֆի,
իսկ մեզ ծանոթ գյուղերում՝ նա յերկար կանգ առաւ
մալարիայի վրա:

Մութն է: Կալի սրահի -կալապանի տակ, մոգական
լապտերն իրար յետեից ցույց է տալիս մեծացրած մո-
ծակները: Վողջ գյուղը կալն է թափվել: Նայում են
մոծակներին, բացականչութիւններով ծածկում
բժշկի գրույցը:

— Հլա-հլա՛, են անտերի քթին մտիկ, քթի՛ն...

— Բա հլա վոտներին, վո՛նց ա չարդախ արել...

— Ընկե՛ր բժիշկ, դրանցից ինչքան ուզես՝ մեր ճըլ-
կուտը լիքն ա...

— Եսոր ծառի տակին, հենց ենա աչքս կպչելու
վրա յեր, վոր մինը յեկալ ու քթիս ծերին վեր եկալ.
անտերը հենց կծեց, վոր հրես տեղն ուռել ա, կարմ-
րել...

— Հենց այդ կարմրածի մեջ է մալարիայի թուլ-
ըր, բացատրում է բժիշկը:

Յանի դա յել ոճի պես յաղու (թուլն) ունի՞...

Բա, բա՛... յերեկակայի՛ր՝ ընկեր, վոր ոճի
թուլնից աղատվելն ավելի հեշտ է, քան մոծակի...

Գյուղացիք, վոր առանց այն ել կասկածով ու թե-
րահավատությամբ էյին վերաբերվում բժշկի գրույ-
ցին, այս ել վոր լսեցին, ել չհամբերեցին: Քրքիջ բարձ-
րացալ, ծաղր ու ծանակի ծայրը բացվեց:

— Վայե՛... Հրես մի ոճ պտեմ գցիլ եդ դոխտուրի
ջանին, տենամ վոնց ա աղատվում ձեռիցը:

— Ես ինչ դա գրիցն սկսել ա, ել պակասը-պակասը
մի ոտին-ութ մլակ կծած կլի ինձ, բա խի՞ չեմ մեռ-
նում...

— Ըհը՛, հրես մինն ել ծմբալով վեր եկալ թու-
շիս:

— Դոխտուրի մաշինի ծակիցը չլի՞ յեկած...

— Արա, մի քիչ խոտ կրակեցեք, ծուխն եդ ան-
տերներին թակի, կորչեն եդ մարդակեր հարամի-
ները...

— Ե՛... գրից ա, ասում ա, ե՛լի... հենց ա դուրս
բերում, կասես մլակն ոխտը գլխանի վիշապ ա...

— Կարում չեն թե բժշկեն, մահանեն մլակներ են
բռնում:

Ղժվժոցն ընկել է: Գյուղխորհրդի նախագահը, վոր
Ժողովը կառավարում է, նա յել է հաղլով իր ծիծաղը
զսպում: Բռնանում է իր կամքի վրա, գոռով լուրջ
դեմք ընդունում, վոր չփութկա:

— Տա՛ղ արեք, ես մարդն իր գրիցը վերջացնի,
սաստում է նա, մի փայտով խփում սյունին: Վոչ զանգ
կա, վոչ սեղան:

— Բո՛լ ա, բո՛լ ա, եդուց թուր ու թվանք կառնենք,
մլակի վորո կգնանք, կկուլենք, վոնց վոր դոխտուրն ա
հրամայում:

— Տեսնաս ես գիտեականին խի՞ յեն եսքան շաշ
ըլում...

—Մարդ իմանա՝մլա՞կն ինչ ա, թե իրան մարդ ըս-
պանելն ինչ ըլի. մլալն ել մարդ կսպանի՞...ասում ա,
ե՛լի...

— Բռնեմ մի հաղար հատ սաղ-սաղ կուլ տամ, տե-
համ հլա ինձ մի բան ելա պատահում ա՞... .

— Չասե՞ս թա վարժապետին ել մեր գեղի մլալնին
խոհի տվին:

— Տը՛ղղ...դե՛նը փախի, մլալի պուլեմյոտն է-
կալ...

— Տղե՛ք, խաբարը ճլկուտն ա հասել, ինչ վոր մլալ
կա, հրեն թուր ու թվանք վեր կալած գալիս են, փա-
խեք, գլուխներս ազատենք, թե չե սաղ գեղը սրբելու
յեն...

Բժշկի զրույց-գեկուցումը ծամոն դառավ ընկալ
գյուղի բերանը: Ծամեցին, ծամծմեցին, ծաղրեցին,
բայց և այնպես գիտության «թուլնը» տեսել եր իր
գործը, վարակել եր:

Գյուղացին մինչև չփորձի, չչոչափի, իր կաշվի
վրա արդյունքը չըզգա, չի հավատալ, թեկուզ գլուխն
ամեն որ գիտության խոսքով վանաս:

Գյուղը կպել ե մոտակա սարի լանջին թառած, կամ
բարձրաբերձ լեռան գլխին պառավի նման կկղած ավե-
րակ վանքին ու մզլած մատուռին: Հիվանդին տանում
են ուխտ. պահում մի շաբաթ: Մաքուր լեռնային ողից
ու հովասուն անտառի զեփյուռից հիվանդն ուշքի յե
գալիս. սառն աղբյուրի ջուրը և լավ սնունդը ժամա-
նակավորապես խեղդում են մալարիայի թուլնը. հի-
վանդը վոտի յե կանգնում, թչերը վարդաջրով ներկ-

վում են, ծնկները պնդանում: Առողջ ե: «Վանքը
բժշկեց», «մատուռն ազատեց»—այսպես ե համոզվում
գյուղացին, վորի հավատն ե՛լ ավելի յե ամրացնում ու
մեխում վանքի սպասավորը ծեր, վոր չգիտե ինչ բան
ե մալարիան—«վանքի շնորհիվ»:

Շիժաղով բացված դարուներ սգի ամառ ե դառնում
գյուղի գլխին: Դեղը չի ոգնում, իսկ ճլկուտը չի ցա-
մաքում:

Յեկալ գյուղատնտեսը. նա նույն բանն ասաց, ինչ
վոր բժիշկը: Բայց սա մի նոր բան ել արավ. մանր-
մունը ճահճների վրա նավթ լցնել տվեց:

«Ափսո՞ս, ենքան նոթը ջուրն ածեց դուր տեղը»,—
ասացին գյուղացիք: Նորից ծայր տվին խոսակցու-
թյունները:

— Ասում են Բազմի նոթը, են վոր տրուբեքով տա-
նում են Բաթում, բերելու յեն, վոր ճլկուտը նոթի ամ-
բար չինեն, բալքի մլալը վերջանա:

— Տենաս են սարի ծերին վոր ճլկուտ չկա, բա են-
տեղի մլա՞կն վորդիան ա: Թե՞ են մլալը կծում չի:

— Կծում ա, համա...հրե՛ն, բժիշկն ասում ա, թե
են մլալը թունավոր չի, նրա կծածից մարդ չի հիվան-
դանում:

— Հալրաթ դրանց մեջ ել ցեղեր կան, ե՛լի, վոնց
վոր հրեա մեր գեղումը Չոփուռանց ցեղը մուստառ ցեղ
ա, Քոսականց ցեղը-դոդ, Պառավանց ցեղը-մարդա-
սպան...

— Ո՞վ կիմանա հողի ու ջրի բանը...գրից ա, ա.
սում են, ե՛լի...

— Զրիցը-գրից ա, համա հրեն ետոր չորս հոգի
թաղեցինք, մի եղբան ել եգուց, ելոր...սրա վե՞րջը...

— Մեզողը—կմեռնի յեւ, ու վար ես աշխարհն ուտի
եւ մինչեւ դատաստանի որն ապրի, թող նա պարծենա:

— Ախր մեռնես, մեռնելու պէս, թե՛ անտեղի
չան սատակ ըլլես:

— Շանսատակ չե՛, մլակասատակ ասա:

— Հա՛, հենց մլակասատակ ասեմ. եղ մարդիկը
հալթաթ մի բան գիտեն, վոր եղբան պնդում են, թե
չե...եղ վո՞նց ա, ուրիշ բաներում խելոք են, հենց ես
մի բանումը շա՛—ա՛շ...

— Գնա՛, գնա՛, գնա հրեն յաչեյկի տղեքը կոլեկ-
տիր են դառնում, վոր ճիկուտը ցամաքացեն, նրանք
եւ են քեզ նման խոսում, գնա, բալբի դու յեւ նրանց
հետ մեկտեղ բաթմիշ ըլիք ճիկուտի միջին, ձեզանից
ազատվենք:

— Ճիկուտը կցամաքացենք, բա՞ս...բա եւ ի՞նչ
բանի կենան. ցամաքացեն, վոր ամառվա հուր-ալավին,
թե շողած գոմեշը մեջն եր մտնում ջանը հովացնում,
ե՛ղ եւ կտրի:

— Մլակը կոտորելու տեղ, գոմեշ են կոտորելու:

— Բա իմ գոմեշը խուրճը կրելու վախտը, վոր շո-
գիցը թխված լեզուն հանի ու հեա, յես վո՞նց եմ նրան
հովություն տալու, բա ճիկուտը վոր ցամաքացեն,
գոմեշս վո՞րտեղ պտի լող տալ...թե՞ սելի տակին սիր-
տը ճաքի, տունս քանդվի...

— Հրե՛ն գետը...

— Դրանք գե՛տն եւ կցամաքացեն, գե՛տը...

— Ձե, չե՛, ասում ա, արտդ ջրելիս հենց արա,
վոր մի պուտ ջուր եւ ա գնա վոչ դբա ճիկուտը:

Դե գնա ջրի բերանին սանձ դի, թոկով կապի, վոր
ճիկուտը չթափվի:

— Ձե՛, գետ բժշկին կանչի, վոր գա մի դատախոս
եւ ջրի գլխին կարդա ու հասկացնի, վոր մլակին ջուր
չտա:

— Հրես, հրե՛տ, մի քեզ եւ մտիկ, չանեղ կարում
չես թե կառավարես, դողը ջանդ ա մտել, ատամնիդ
չխկչխկացնում ես թե եգուց վոտներդ մեկնես, գոմշի
դարդն ես քաշում...

— Հալթաթ վոր գոմշիս դարդը...Յես վոր մեռ-
նեմ, յե՛ս կմեռնեմ մենակ, համա գոմեշս վոր սատակի,
սաղ տունս կքանդվի...

Խոսակցությունը սրվում է: Ճիկուտը թողած բըռ-
նում են կոմբլիջի ոճիքը, քաշում-քաշքշում, ամեն բան
խառնում իրար, իսկ ամենից շատ հայհոյում են կո-
լեկտիվը, վորի ինչ լինելը չգիտեն, բայց քանի վոր
նախաձեռնողը կոմբլիջն է, վորոշել են, վոր վատ բան
է լինելու:

Սա-իհարկե գյուղի մի կողմն է, մի մասը, և այն
եւ զգալի, մեծ մասը, վորովհետեւ գյուղն ունեւոր է:
Ինչքան գետնի յերեսին է յերևում, մի տասն այնքան
գետնի տակ է թաղված:

Լսել են, թե կոլեկտիվ մտնողն ամեն բան մեջ տեղ
է դնելու, վախենում են պահածները յերևան դան: Ա-
մեն մեկը՝ իր տան մյուս անդամներից ծածուկ բան է
պահել, նրանցից գողացել, վախենում է հոգապահու-
տը հանեն: Ավելի լավ է հոգին հանեն: Ճիկուտը մահա-
նա յե: Ճիկուտն իրենց ներսն է: Յեվ այդ ճիկուտի ցա-
մաքելուց են վախենում:

«Արջն իրեն ահից կգոռա»,—ասում է ժողովրդական
առածը: Յեվ գոռում են ձայնը գլուխը դցած, դեռ կո-
լեկտիվ չտեսած, չիմացած...

կոլեկտիվը նոր ե կազմվել:

15 անգամ ունի կոլեկտիվը, ութը կոմբինի անդամ են, մնացածը-չգավոր և բատրակ: Առայժմ վարելահողն ե միատեղ. այգիները ցրված են, միացնելը հնարավոր չե. անասունների թիվը քիչ ե, բայց և այնպես կաթնարտել են կազմել: Գյուղացիք խեթում են, ծաղրում: Կոմբինիտականները դեռ տատանվում են. կապված են իրենց հոր տնտեսությունը, բաժանվել չեն կարող: Ագիտացիան սղոցել ե միջակների միտքը. նրանք գեռևս դիտողի դերումն են, թեև վոչ անտարբեր: Առաջին տարին ե, առաջին քայլը: Մի կողմից վոգելություն ե, մյուս կողմից պրովակացիա:

Ճլկուտը ցամաքեցնելու հարցն ե դրված:

Կառավարությունը վորոչ նպաստ ու յերկարատև վարկ ե բաց թողել կոլեկտիվին, վոր ճլկուտը ցամաքեցնի, տեղը բանջարանոց դի:

Համայնքի ընդհանուր ժողովն ե: Ձայնագուրկներին չեն թողնում մասնակցեն, գիտեն, վոր թարս են խոսելու: Կոլեկտիվի նախագահը հայտնում ե, պետություն աջակցության մասին, խնդրում ե, վոր գյուղացիք միացյալ ուժերով մասնակցեն աշխատանքին, ճըլկուտը ցամաքեցնելուն: Տղամարդիկ դեմ են, բայց չեն կարողանում պատճառաբանեն, թե ինչու. միակ առարկությունն այն ե, թե իրենք չեն ուզում աշխատեն, ցամաքեցնեն ճլկուտը, իսկ տեղը մնա կոլեկտիվին:

Կանայք ընդհակառակը. թեև նոր բացված լեզվով, անկապ խոսքերով, բայց սրտի բուռն կսկիծով են խոսում. կողմնակից են, և վոչ միայն կողմնակից, այլ՝

պատրաստ են իսկույն գործի դիմելու: Իմացել են, վոր ճլկուտի ցամաքեցնելուց ե կախված յերեսաների տոողջությունն ու կյանքը:

— Տղամարդն ի՞նչ գիտե, թե կնիկն ինչ ցավով ա երեխա բերում, ի՞նչ տանջանքով ա պահում, մեծացնում, խոսում ե կին կազմակերպչուհին, մե'ղ հարցրեք: Հերը վոր կա, վորդու համար յադ (ոտար) ա, համա յերեսեն մեր մեջքիցն ա պոկվում. թող մեր երեսեն աղատվեն կոտորվելուց, մենք, ա'յ, ես դե. դումն ինչքան կնիկարմատ կա, մենք կցամաքացնենք ճլկուտը... Ով վոր ել հակառակ ա, նրա տուն ու տեղն ել կցամաքացնենք...

— Տարին մի երեսա յեմ բերում, աչքիս լիսի պես պահում, մեծացնում ու հիմի մենակ հինգ սև. հողաթմբի տեր եմ, թե ճլկուտն ա անում, գնում եմ ես ձեռներովս քանդեմ, արցունքն աչքերին խոսում ե մեկ ուրիշը:

Յեվ այսպես անվերջ: Ժողովը դարձել ե կանանց ժողով: Մեկը-մյուսից թե առած, իր ցավն ե պատմում: Ամուսինները վոչինչ ասել չեն կարողանում: Առաջվա ժամանակը չե, վոր սաստեն, տուն դցեն դուռն երեսին փակեն, կամ ջարդուփչուր անեն, վոտկորներն ու միսը մեկ անեն:

Հիմի համոզված եք, ե'լի, վոր ես դեղի տունը քանդողն եղ ճլկուտն ա'... — Ծոր ե տալիս դալլաք Պետին, վորը ե' սափրիչ ե, ե' հեքիմ, արյուն կտրող:

Համոզվածներ քիչ կան, բայց ուզում են ե'դ ել փորձեն:

— Հա'... աշխարհիս ամեն բան փորձի վրա յա, կողամանն ինչ կողաման եր, նա յել եր հազար անգամ

փորձում, մի ցավին հաղար հանգի դեղ տալի, փորձեցեք, մի բան վոր գյուղը փող չի ծախսում, —կրկին խոսում ե դալլաք Պետին ու չիբուխի արծաթապատ գըլուխը պտղուցում պինդ հուպ տված, մեխով քչփորում, միջի կխայրված թամբաբուն, ու բռնումը թափ տալով՝ դուրս գնում:

— Եղ յաչեյկեն հենց ա անելու, վոր մարդ ու կնիկ իրարից բաժանվեն. կնանոցը դրավել ա, խելքից հանել, —մըթմըթում են դրադ քաչված մի քանի հոգի:

— Ով վոր ճիկուտի ցամաքեցնելուն մասնակցի, ցանած բանջարեղենից բաժին կառնի հավասար, —հայտարարում ե նախագահը:

— Մեղ վոչ մի բան ել պետք չի, մենակ թե հիվանդութիւնը վերանա, —խոսում ե մի կին, վորին ձայնակցում են և մյուսները:

— Ա՛խալիս, —գոռում ե արադ քաչող Հաբեթը, —գեղի տունը քանդողը ճիկուտը չի. մեր երեսերը կոտորվում են վորովհետեւ աղբրի ջուր չունենք. գետի ու առվի պղտոր ջուրն ա հիվանդացնում. մեծերն արադ խմելով խեղդում են ցավին, համա երեսանց համար դժար ա, նրանք արադ չեն խմում, յեկեք ետ ինչ վոր փող ա տալի կառավարութիւնը, եղ փողով աղբուր անց կացնենք սարիցը. ճիկուտի հետ ի՞նչ դավի ունենք ...

Աղբուր բերելու հարցը հին ե. չա՛տ վաղուց՝ քանի՜ —քանի անգամ ծեծվել ե այդ չարաբաստիկ հարցը. փող են հավաքել, կավե խողովակներ պատվիրել, բայց ... աղբուրի փողը ջուր ե դառել, սրա-նրա կոկորդով հոսել. այլևս վոչ վոք չի հավատում, թե բան դուրս կգա. գյուղացիք կասկածում են: Սովորաբար փողը հավաքում, պահ եյին տալիս ամենից հարուստին, վոր

չկորչի. նա յեւ ուտում եր, խսկ գյուղացիք չեյին կարողանում բողոքեն նրա դեմ, վորովհետեւ դիվանն ու դատաստանը նրա կողմն եր, ուժը նրա ձեռին:

Արադ քաչողի հայտարարութիւնը հուզեց ամենքին: Գոռում-գոչումն ընկավ:

— Աղբուր բերեք, աղբուր ...

Ճիկուտն ու աղբուրը խառնվեցին իրար: Նոր հարցն այնպիսի վարպետությամբ եր դրված, այնպես տրամաբանորեն եր պատճառաբանված, վոր ժողովականները սառը ջրով տարված՝ ճիկուտն ել մոռացան, մալարիան ել: Համարյա գլուխ յեկած գործը, նորից խանդարվեց, գլխին սառը ջուր մաղվեց: Դե՛, յեկ ու նորից տրամադրութիւն ստեղծիր, թեկուզ կանանց մեջ, վոր ճիկուտը ցամաքեցնելու աշխառանքներին մասնակցեն:

Սառն աղբրի ջուր ունենալն ե լա՛վ, թե ճիկուտի բանջարանոցը: Ի հարկե սառը ջուրը: Գյուղը բանջարեղենի կարիք չունի:

— Ճիկուտն ել ցամաքեցնենք, աղբուրն ել բերենք, —հայտարարում ե նախագահը:

— Ուժներս չի՛ պատիլ:

— Ծանր բեռ ա:

— Կոլեկտիբը թե դոչաղ ա, թող անի:

— Յեկեք ինչ վոր չքավոր ու միջակ կա, կոլեկտիվ մտեք, ուժ տվեք ես գործին, միասին անենք:

— Չե՛... դուք հալա՛ մի ողորտավոր օտն արեք գեղի համար, վոր տենանք լա՛վ ա, մենք ել կգանք, մենք հո լավ բանից փախչող չենք...

— Դե՛, գնանք, գնանք, —ենթ լիսանում ա, հաղար ու մի ցավ ունենք...

— Հա՛, հա՛, լավ ես ասում չա՛տ խոսե՛ուց գլխներս

ուռալ, ճլկուտն ել ջհանդամի ծոցը, աղբյուրն ել ...

Թոթթորալով ցրվեցին:

Ժողովատեղում քոռ-փողման մնացել են կոլեկտի-
վի անդամները և մի քանի համակրողներ:

— Բա հիմի ասում եք կուլակների սրտովն ըլենք,
ե՛լի,—վշտացած ձայնով ասում է նախագահը:

— Բա վո՞նց անենք,—տարակուսում են մյուսները:

— Ա՛յ, թե վո՞նց անենք,—գրի՛, ինչ վոր կառեմ,
կարդադրում է նախագահը:

Քարտուղարը թուղթն ուղղում է, գրիչը թաթ-
խում թանաքի մեջ: Լենինի նկարը պատից կախ ժրպ-
տում է:

— Լսեցի՞մ—ի բաժնում գրի.—Ուրեմը՝ կոմբլիջի, կոմ-
սոմոլի բլիջի և միաժամանակ կոլլեկտիվի անդամների
խառը ժողովը լսեց զեկուցում ճլկուտը ցամաքեցնելու
մասին: «Պրծա՛ւ»... Ըտե՛նց: Վերջակետը դի: Հիմի
վոքոշեցի՞մ—ի բաժնում գրի.—Կառավարութան հատ-
կացրած փողը հատկացնել աղբյուր բերելու գործին,
իսկ ճլկուտը ցամաքեցնելու համար եզուց առավոտ բո-
լորս միասին բահ ու թի վեր կալած գնանք ու ճլկու-
տի գյուղը պատռենք, արխեր անցկացնենք, վոր ջուրը
քաշվի, ցամաքեցնենք: Յեվըս, հետեվենք, վոր բաղե-
րի ու արտերի արխիցը ջուրը չթափվի ճլկուտի մեջ:
Յեվըս հետեվենք, վոր բաղերի արանքներում նոր ճըլ-
կուտ չգոյանա, յեղած մանր-մունրն ել ցամաքեցնեն,
բալքի գեղն ազատվի հիվանդությունից: Յեվըս, վո-
րոշումը միաձայն ա, ով հակառակ ա, թող կոլեկտի-
վից հեռանա, բլիջիցն ել: «Գրեցի՞ր, ըտե՛նց, վերջա-
կետը դի: Իմացա՞ք, դե հիմի գնացեք, քնեցեք, վոր ա-
ռավոտը վաղ գործի կենանք. հերիք եր ինչքան գիլի
դլխին ալետարան կարդացինք... Արա Մո՛ւլխի, դու

պահապան կըլես, քոռ ոռճիկի հարցը հետո կրմենք,
իսկ ով վոր ջուրը կթողնի, վոր ճլկուտը դառնա, կամ
ով վոր նոր ճլկուտի պատճառ կդառնա, ցուցակ կա-
նես, կներկայացնես գյուղխորհուրդ, վոր տուգանք
առնենք ու գցենք աղբրի փողի վրա: Թող հենց եդ կու-
լակ չները բղբղան ու խանգարեն, տենանք ո՞ւմ մերը
տղա կբերի

— Ծանր մուրճի հարվածների նման իջնող նախագահի
խոսքերի դեմ ո՞վ կարող է արարկի: Կուսակցական
դիսցիպլինա յե, հանաք չե:

Աքլորականչ է:

Ճլկուտը մտքում փորելով՝ գյուղի խավար բա-
վիղներով կես քուն կես արթուն շտապում են իրենց
տները կոլեկտիվի անդամները:

— Աղջի Մազթաղ, հենց արա եզուց կինրաժինն
ել մեզ միանա, կնանիք շատ հավաքվեցեք,—ասում է
նախագահը, բայց փոխանակ դեպի իր տունը ծովելու,
ձամբեն շարունակում է:

— Ետ ո՞ւր,—հարցնում է Մազթաղը՝ կին կազմա-
կերպչուհին:

— Գնամ գուռնաչի Թևանին իմաց անեմ, վոր լի-
սածեգին գա. ես բանն առանց գուռնա դհուլի դուլխ չի
դալ, լազաթ չի ունենալ...

Հեռու հորիզոնում կարծես մի ինչ վոր անհայտ
ձեռք բաց վարդաջուր ցրցամ տվեց ճերմակ՝ ամպերի
նրբած յերեսին: Լայնարձակ հարթավայրը նմանում
եր մառախլապատ ծովի: Ծվլաց առաջին թռչունը, փոք-
րիկ թեվերը թափահարեց, կտուցը կոխեց քրտնած
թևի տակը, քորեց ու թռավ վորսի: Գոմում կապած
անասունները բառաչեցին. ջուր խմել են ուզում: Մը-
շուչի մեջ ինչ—վոր ստվեր շարժվեց: Կուժն ուսած մի

կին վազում ե, վոր քանի ատուն պարզ ե, ջուր բերի: Հավերք կոկոսայով քուջուջ են անում փեյիններում: Գյուղը դեռ քնած ե:

Մեկ ել էլ լիկտիվի նախագահի տան առջևի կալում զուռնաչի Իկանի զուռնան աքլորաճուտի պես անկանոն ծվծվաց ու գլեց «սահարի»-ն: Սեփոյի թմբուկը դղըրդաց:

Ի՞նչ հարսանիք ե, անսպասելի, վորից վոչ վոք տեղեկութուն չունի: Վեր են թռչում տեղներից, առանց հազնվելու, գլուխները հանում ծերպ աբած լունից, ալխանջները սրում, վոր ստուգեն, թե ծայնը վոր կողմի: Ե գալիս: Յերեսաները բորիկ ու կիսամերկ վազում են սրթսրթալով ու ճպոտտ աչքերը տըրորելով: Աժվտոցն ընկել ե նախագահի կալը: Գալիս են ու գալիս: Կոլեկտիվի անդամները զինված են բահով, թիով, դադմայով, ցաքատով

Կիրակի յե լուսանում: Գյուղի ծայրին, քարափին կպած մի գորշ ու խարխուլ պատերը ծիծեռնակի ծրտով ծեփված, վրան փոքրիկ, քառակուսի լիսածակով տուն կա, գոմի նման յերկար ձգված, վրան Ռոբինզոնի հովանոց պալլած: Տան ցածլիկ դուռը բացվում ե. ներս ե մտնում մի սև, խանձված կոճղի նման մի մարդ: Գիչ հետո հովանոցի տակից կախված թուկը շարժվում ե. լսվում ե ինչ վոր ժնգոց. կարծես մեկը փայտե գդալով խփում ե խոքրիկ պղնձին: Յեկեղեցու պանդն ե, վոր վաղուց ճաքել ե. այժմ նա ժնգժնգում ե և խանդարում ե զմբեթի ճաղերից կախված չղջիկների քունը:

«Հավատը մեռել ե գյուղում», - փնթիփնթում ե սեվավորը և մոմ վառում, ապա ճպոտտ աչքերը շուտ դարձնելով դեպի դուռը, սոված զամբուի նման խոխոացնելով սկսում «տեր յեթե զըթունս իմ բա-

նաս» հազար-հազար անգամ կրկնված աղոթքը: Վոչ վոք ներս չի մտնում:

Նախագահի կալում պարի յեղանակ ե փչում զուռնաչին. յերեսաները թռչկոտում են. մեծերից մի քանի հոգի ձեռներն իրար ուսի դրած շրջան են կազմել. պարի շղթան ուրուվում ե սկզբում հանդարտ, ապա սվելի հորդոր: Հայտնի «զոփի»-ն ընկել ե յերակները, ժարմնի ամեն մի հաղ(հանգույց) կոտրատվում ե: Թելիկ մեկիկ են դալիս. տղամարդիկ հետզհետե ավելանում են. կալի լայնքով մին, ծայրով, չորորում են: Պարը տղամարդկանց պար ե, կանայք հեռվից, կտուրներն յեղած թամաչա յեն անում: Հարցնող չկա, թե ինչ խաբար ե. պար ե, պարում են: Պար-բաշին (պարի դեկավարը) կարմիր թաշկինակը ֆոֆուացնում ե առավոտյան զեփյուռի նման, յերբեմն նշան տալով զուռնաչուն, վոր արագացնի: Զուռնաչին վոգեկոտված, թշերը շուտ շուտ ուռցնելով գիլ փչում ե, ինքն ել ուրուվելով ու զուռնի ծայրը վեր ցցելով: Արևի առաջին շողերը լիզում են պարվորների գլուխը: Տղերքը տաքացել են: Պար բաշին նշան ե տալիս. սկսվում ե «չամբար-չամբարի»-ն: Յերկու հոգի մտան շրջանի միջի բաց հրապարակը: Պար բաշու ձեռն մի ճիպոտ կա: Իսկական թամաչան նոր ե սկսվում: Պարողներից մեկն ինչ վոր անի, մյուսն առանց ուշանալու պետք ե կրկնի նույնը, ուշանալու դեպքում, ճիպոտի հաշվա՛ն իջնելու յե թիկունքին: Փափախներն ընկան, գո՛րծներն են արձակում, միմյանց խաբում են, մեկը ձեռք ե տալիս արխալուղին կամ տրեխին. դիմացինը հենց գիտե, թե հանում ե, սկսում ե արձակել, բայց ճիպոտը հաշվածում ե: Զգո՛ւշ...

Գափ-քրտինքի մեջ մտած՝ պտտվում են ջահել-

ները բոլորովին մերկ, մի միայն չալվարով. սարում վոր լինեն, են ել են հանելու, բայց եստեղ գեղամեջ ե. կնիկարմատ կա: Ձուռնան կոխի յեղանակ ե փչում: Իրար հասան, բռնեցին մկանները պրկվել են. հոռ-հոռ են անում իրար: Ո՞վ կհաղթի

Գյուղխորհրդի նախագահը մեջ ընկավ, բաժանեց:

— Դե՛, հիմի ով դռնաղ ա, թող կոխը շարունակի ճլկուտի միջին, ա՛յ, տղա կասեմ, թե չխրվեք,—ասաց նա ու աչքով արավ, վոր դուռնան ճանապարհվի:

Յերթի, կամ ինչպես ասում են, «ձիավորի» յեղանակը հնչեց, հետն ել մի բարձրաձայն, միահամուռ ուռա՛... Արևի տակ փայլում են բահերը, թիե-րը, զանազան գործիքներ:

— Ով վոր իր նամուսը ծախել ա, դե թո՛ղ տանը մնա, հավերին կուտ տա,—բարձր գոչում ե կոլեկտիվի նախագահը:

— Ե՛ս ել մի նամուս չի, արի գնանք,—ասում ե ճլկուտը ցամաքեցնելուն դեմ խոսողներից մեկը և միանում չքերթին:

Մի քանի հոգի գլուխներն սրբում են, բայց քիչ անց՝ նրանք ել են ճանապարհվում:

Կանաչը տուն ու տեղ շտապ հավաքեցին, հաց և ուտեղեղեն վերցրին, վազում են իրար ուսի տալով և սրան-նրան կանչելով:

Գյուղում մարդ չի մնացել համարյա:

Յեկեղեցու դռան մոտ, քարի վրա նստած, թե-վերը կտրած ագռավի նման մի ան բիծ կա: Շարժվեց: Բռնոթի յե քաշում:

«Ել վոչ ժամ մնաց, վոչ պատարագ. պսակից ու կնունքից ձեռ ա քաշել խալիսը, մեռել թաղելն ել վոր

չըլի՛... ե՛հ աշխարհ, աշխարհ... Ել վոչ կիրակի կա, վոչ պաս, վոչ մատաղ»... հառաչանքով մտաբե-րում ե անցած օրերը, բայց ուշի պես կռկռում:

— Հեռվից քանդեցեք, դեսիցը, չորս տեղից ար-խը հանեցեք, վոր դյուլին հասնենք թե չե, փորը պատռենք, ջուրը դեպի դետը գնա,—կարգադրում ե նախագահը:

— Դե՛նը կաց, կխրվես, ճլկուտը գերեզման կդառնա քեզ համար...

— Գորտերը բողոք են տալու, վոր իրանց բաղ-նիսը քանդում ենք:

— Դե՛, ձեզ տեսնեմ, տղերք ջան, արխը լեն ու խորը քանդեցեք:

— Թե՛ան, գուռնեդ պինդ փչի: Յեկեք մարդ-ղարկենք տեղ Անկշտումի յետեվից, թող դա մլակնե-րին պսակի:

— Հա՛, հա՛, լավ ա ասում, ես գորտերն ել տի-րացուլթին կանեն:

— Մեսրոպ, մի աչք ածա, տես ով չի յեկել, միտդ պահի, վոր ցուցակ անենք, պետք կգա:

— Դե՛, հա, դե՛, տղամարդիկը թող քանդեն, կնանիքը հողը դուս տան:

— Հենց արեք, ապրեք, արևը կես օրին վոր դա թե ջուր խմի ճլկուտի դյուլում, մենակ ցեխ ու տիլ գտնի:

— Թող գնա ծովիցն ու գետիցը ջուր խմի:

— Ղաղմես վորտեղին տալիս եմ, ջուր ա դուս գցում:

— Տրեխներդ հանեցեք, չալվարի փոխկերը յետ
ծալ տվեք:

— Ղամշկուտում ո՞՞՞ կըլի, երեսանցը հեռու պա-
հեցեք:

— Բա հենց ասում եք—կուլակ եմ, յես ել ձեզ
նման հրես ես ցեխումը տրորվում եմ, թե չե...

— Դու կուլակ չես, խելքդ ու միտքդ ա կուլակ:

— Մլակի ձենը գեղիցը կտրվի թե չե, քեզ ձայն
ենք տալու, քլունդդ պինդ վրա բեր:

— Յանի մի ասեք, տենամ, թե իմ ձենը խի՞ յեք
կտրել ե', յես ել ձեզ նման ռահաթ եմ, թե չե'...

— Թարս զրիցես անում նրա համար, դուզ խո-
սա, ձենդ քեզ տանք:

— Ձենդ հրես բռումս պինդ հուպ տված, վոնց
վոր դու եյիր ինձ քու բռումը պինդ հուպ տվել
նոքյար վախտս:

— Արա, խի՞ չես բռնող բաց անում, եդ մարդու
ձենը յետ իր տեղը դնա, հիմի յեկ հո դրա բառ-
րակը չե'ս:

— Ժամանակը թամամ չի. ձենն իրան տամ թե
չի՝ կարգին բանի պետք չի ածիլ վրես կրդավի'...

— Կիմի յե'լ բղավի'...
— Են վո'նց ա ասել... հա'—
«Հիմի յե'լ լոենք, յեղբայրք, հիմի յե'լ»...

— Ե'տ վորդիան հանեցիր, ետ մաշած յերդը:

— Թաղա յերդի միջին նիվթ չկա:

— Հա'—ա'... արա կոմսոմոլ, մի ասա, թե են
վոնց ա ասո'ւմ...

«Այս հին ուկրաինական փոքրիկ մեծ,
միջին հիմքերը—և հետո,
Մեր նոր բոստանը կշիմեմք մեծ,
ուր վոչ միակ կա, վոչ ել գորտ»...

Ամենքը ծիծաղում են այս նոր տեսակի «խնտեր-
նացիոնալի» վրա: Մի քանիսը յերդը չարունակում
են իսկական բառերով: Այսատանքը յետում ե:

— Թեան, զուռնիդ ձենը կտրի, յետ դառեք հաց
կերեք, առավոտահացի վախտն անց ա կենում:

— Ձե', չե', հաղիր տաքացել ենք, եսա կհասնենք
Գյուլին, նոր յետ կդառնանք:

— Տղերք ջան, հը' արեք պրծնենք, վոր ճաշից
հետո յեկ անելու բան չունենանք, ջուրն արխերովն
անենք ու թամաշա անենք:

— Դե', ձեզ տեսնեմ. «Հո'ւպ տու, պոսվի
տղա»...

Վոչ վոք յետ չի ուզում դառնալ այսատանքից.
տաքացել են: Ամեն մի խումբ աչքի տակով ստու-
գում ե մյուսին, վոր ինքը յետ չմնա. մրցակցու-
թյունը հասել ե իր գաղաթնակետին:

— Սոտ'... ո'... ո'պ,—բացականչեց չորրորդ
իմրի գլխավորը:

— Ի'նչ ա պատահել:

— Ջուրը վարարեց, ել առաջ դնալ չի կարելի:

— Յեկեք ես մեկեններին մեջք տվեք:

— Ճետ դառեք, գնացեք հացի թաղարիք տեսեք,
եսա մենք ել ենք տեղ հասել, մեղ պետք չեք:

— Հավ են ասում. արա Վա'սիլ, վազ տու, դնա,
կուլեկտիվի հաշվին յերկու վոչխար, մի յերինջ բեր
մորթի, ես խալիս սոված հո չի' կենալու. մի գեղ
խալիս ա, սրանց բերնին բան չի դիմանալ:

Վասիլը վազում ե:

— Արա, ե'յ, հենցը բեր, վոր բանի նման ըլի,
լզար ապրանք կբերես, կմորթեմ քեզ:

— Վասիլը գիդա իր բանը:

— Կնանուհւոց մի մասը թող յետ դռունս ծառի տակին սուփրա բաց անի, մի քանիսն ել թող ջուր բերեն, ես մենք պրծնում ենք:

— Վարթուշ ջան, մի քանի վոտից թեթե աղջիկ վեր կալ, վաղ տվեք մի քանի կուժ ջուր բերեք են վերի աղբրիցը:

Աղջկերքը վազում են, թիթեռի պես յերկարափեշ լեհինները փութաացնելով: Մի քանի ջահել աչքի տակով նայում են նրանց յետևից:

— Բանիդ կաց, խելքդ ջրի գնա՞ց...

— Ես ձմեռ վոչ մի տղա իրավունք չունի, Ձազո գնալու, վոր պսակվի, մինչև ամառվա հունձն ու խոտը հալա չսկսված վախոք, են բանի բոշ յամառակը, չմասնակցի վերի սառն աղբյուրը դեղամեջ բերելուն:

— Իմացա՞ր, քարը վորդի դեմք...

— Բա չիմացա՞. մի որ ել վոր հավաքվենք եսորվա պես, են աղբրի ջուրն ել կրերենք:

— Աղբյուրը գեղին, ես ասենք լավ, ամենքի համար, բա ճկուտի հողը՞...

— Ծկուտի հողն ել...

— Յավա՞... ա՞... ա՞... ա՞շ, ջուրը վարարեց...

— Կա՛նգ առեք, տեղ ենք հասել:

— Յեկեք ճկուտի փորը պատռենք:

— Չե՛, թողեք ճաշից հետո:

— Տո, թո՛ղ մի բիդ տամ ես անտերի փորին ե՞, հենց ա միկիաան Ծամիրի ուռած փորն ըլի լկկալիս...

— Յետ դռեք կրակ արեք, պղինձը վրեն դրեք, հրեն Վասիլը վոչխարը մաշկում ա:

— Աղալո՛, վաղ տու քոմադ արա, յերինջը մասադ արա ճկուտին:

— Վասիլ, ջիգարը դցի կրակը «քյուլլամա» տրա, բեր նախադահին:

Արևը զենիթում կանգնած ժպտում է: Կանայք բաց են արել սուփրան յերկար ու մեկ. ով ինչ բերել է իր տանից, մեջտեղ է դրել:

— Տղե՛րք, — առաջարկում է մեկը, — ասում եմ վաղ տալով գնանք գետը դառնանք, մի լավ լողանանք, քրտինքներս մաքրվի ու յետ պանք նոր հալալ հաց նստենք:

— Լավ ա ասում, — ձայնում են այս ու այն կողմից:

— Չմրսենք:

— Չենք մրսի, որը տաք ա:

Վաղում են:

Բաղերի յերամի պես թափվեցին գետը: Ծիչ, աղմուկ, աղաղակ...

Բոլոր հարսանիքների կերակուր յեփող հայտնի «սուլջա Կարապետը», վորը Նիկալայի ժամանակ մի քանի տարի թյուրիմացաբար դյուղական դատավոր է յեղել, և վորին դուրս են արել անպատիվ կերպով, վորովհետև կաշառք ուտելիս և ապորինի դատ կտրելիս չի յեղել, շերեփը ձեռին խառնում է մեծ պղնձի մեջ քլթքլթացող «չորան բողարթման» ու կերակրի համը տեսնելով՝ դնդնացնում հայտնի բայաթին, վոր ամեն անգամ ծանր ու բարակ յերգում է կլկլացնելով և վորի իմաստը մոտավորապես այն է, թե՛ «ավելի լավ է մարդ անալի կերակուր ուտի, քան անալի ընկերոջ հետ յերկար ճամբա գնա»:

Ծուլապատիկ նստուտել են իրար դիմաց տղամար-

գիկ առանձին, կանայք առանձին: Հին ագաթը դեռ
չի վերացել գյուղում: Տղամարդկանց հետ միասին
սեղան նստելը դեռ ևս ամոթ և համարվում:

Գինի, ողի չկա, բայց ամենքի տրամադրու-
թյունն էլ բարձր է, կատակներ են անում:

— Ընկերներ, — խոսում է գյուղխորհրդի նախա-
գահը, — ճիշտ է հարցը որակարգելը դուրս չեկավ.
եսոր մենք ահագին դործ կատարեցինք: Եսա մեր ամ-
բողջ գյուղի հասարակութունը մերով-մանուկով ես-
տեղ ա. ասում եմ մի վորոշում կայացնենք...

— Խ'եր ըլի, ա'սա:

— Ասում եմ, ես ճիշտ է տեղը հատկացնենք մեր
դպրոցին, վորը շատ կարիքներ ունի, նոր բացված
դպրոց ա, մեր յերեխանց միտքը լուսավորող, թող
տարեկան ինչքան յեկամուտ վոր ստացվի ես հողիցը,
գնա մեր ուսումնարանին:

Հետո'...

— Կեցցե':

— Բռա'վո, բռա'վո...

— Ուռա'...

— Տո'ւշ, տո'ւշ:

Ծափերի տարափ, գովասանական բացականչու-
թյուններ:

«Ե-չ'-չ'-... խըլ-խըլ-խըլ-խըլ'»...

Թվաց թե վարարած գետ է դալիս:

Ճիշտ է գետն ընկած միջին արիսերից մեկի բերա-
նի հողե պատնեշը չղիմանալով փլչել եր ու ջուրն աղ-
մուկով հոսում էր:

Վեր թռան տեղերից:

— Թեան, գուռնեդ ձիավորի փչի, ջուրը լահու-
տվեց:

— Արա վա'ղ տվեք են մեկերների բերանի հողն ել
յես տվեք, թե չե ես մի արխի դրադներովը կընկնի
ջուրը, ամազներս կկորչի:

Մի քանի հոգի թիերը ձեռին վազեցին:

— Արա բի'ղ տու, բի'ղ տու ու հեռու կաց:

— Փա'խի, փա'խի տակով չանի...

Հացն էլ մոռացվեց, ճառն էլ:

Ջուրը հորդեց. սկզբում պարզ, ապա հետզհետե
պղտոր, լեխխառը: Արտասովոր տեսարանը մի ակնը-
թարթ շմեցրեց բոլորին, լսվում էր միմիայն՝ վշվազող
ջրի ձայնը, ապա միահամուռ աղաղակը միախառնվեց
ջրի վշտոցին և մի խելագար ցատկոտում ու սլար ոկսվեց
ճիշտ է շուրջը: Յեղեգներն սկսեցին որորել իրենց
չոր գլուխները, դորտերը թռչկոտացին: Հետզհետե
բացվում է ճիշտ է տակը, տիղմ, վոսկորներ, թռչուն-
ների կմախքներ, նեխված դորտերի լեշեր, ժանդոտած
դանակ, ո'վ գիտի, վոր տավարածն է կորցրել, հու-
լունքներ, կորիզներ, վեգեր, դատարկ լուցկու տուփ,
կրիայի պատյաններ...

Ի'նչ ասես չկա...

Ջրի հոսանքը բարակեց. մի քանի հոգի ամելի
լայն են բաց անում առունների բերանը, վոր ճիշտում
այլևս մի կաթիլ ջուր անգամ չմնա: Յերեխաները հա-
մարձակութուն ձեռք բերած՝ մտնում են ճիշտը փայ-
լուն քարեր և զանազան իրեր հավաքում, քարերով
խփում, հալածում են դորտերին ու ճահճային մո'հղնե-
րին:

Ճիշտ է շուրջը կատարյալ տոնակատարութուն է:

Իրիկնադեմ է: Վողջ գյուղը մեծ շուքով ու հան-
դիսավորությամբ վերադառնում է գյուղ: Ըմեն մեկն
չտապում է տուն, խնամելու իր անասունին և հանգստու-

նալու: Միայն կոլեկտիվի անդամները, նախագահի կարգադրութեամբ հավաքվել են ժողովի:

Գիշեր ե. գարնանամուտի անասող գիշեր յուսինն ո՞վ գիտի վորտեղ ե մոլորվել, ճամբեն կորցրել, չի յերևում: Զրագները հանգստն սովորականից վաղ:

— Կա—ա՞, —հարցնում ե կոլեկտիվի նախագահը:

— Կա՛:

— Քանի՞ փութ:

— Տաս. տասներկու:

— Դե՛, ընկերներ ջան, առեք ես փողը, տվեք իրան, թող նեղութիւն քաշի, վեր կենա, կոռուքրատիվը բաց անի ու մի հինգ փութ մեզ տա. ասեք կոլեկտիվն ա ու գում: Մարդը մի փթանոց բետոն վեր կալեք, լցրեք ու բերեք հետներդ: Հա՛, չմոռանաք, մի պաշկա յեւ սպիշկա վեր կալեք: Դե՛, մնացածդ ել դնացեք ինչքան հին փալաս—փուլուս գտնեք տանը բերեք, ամեն մեկդ ել մի կոնատակ խոտ:

Ցրվեցին:

Նախագահը ման—ման ե տնում սենյակում: Գլուխը քորեց: Յերգ ե մուտում «Սմեղայ մի բոյ պաշկում, գա վրաս սալիտա»... Աչքն ընկնում ե դիմացի պատին. Լենինը ժպտում ե:

— Հը՛, ընկե՛ր Լենին, ծիծաղում ես՞ ոսերենիս վրա... ա՛խ.. ախր ինչի՞ շուտ մեռար ե՛, բա քեզ նման մարդը կմեռնի՞... .

— Յեկանք: Նո ո՞ւմ հետ ես գրից անում:

— Ընկեր Լենինի. յես ոսերեն յերգ ասեցի, մին ել տենամ վրես ծիծաղում ա, ասում եմ, հիմի յեւ հայերեն յերգեմ, վոր վոչ հասկանա, վոչ ել թե ծիծաղի վրես:

— Բան ասեցիր դու յեւ. հենց դիդուս Լենինը հայերեն չի գիտում... Նա ումեն լեզու յեւ գիտա: Բա ես

ի՞նչ ա, հրեն ես հայերեն գրեքը, ես Լենինը չի գրե՞լ...

— Դե գնանք, գնանք գշերն անց ա կենում:

Ստվերները շարժվեցին դեպի ճիւղատը: Հասան: Յեղեգնուտը քամու հետ սվսվում ե:

— Խոտը տեղ—տեղ վեր ածեք ճիւղատի դրաղովը մին, վրեն քիչ նավթ ածեցեք. ինչքան ել փալաս ունեք ձեռներիդ, լավ նոթոտ արեք ու հաղիր պահեցեք. տեղ—տեղ ել հենց նոթը վեր ածեցեք դամշկուտի դալին (խիտ) տեղը:

Շրջում են ճիւղատի չորս բոլորը: Ամեն ինչ պատրաստ ե:

— Դե՛, հիմի խոտերը կրակեցեք, ես փալասներն ել վառեցեք ու դեսից—դենից չարտեցեք դամշկուտի մեջ, հրես հենց վառենք դամշկուտը, վոր տեղը սև մոխիր մնա մենակ, տենամ ել մլակը վորտեղ ա վեր գալի, կամ վորտեղ ա ձու դնում:

Հրդեհ: Յեղեգնուտը ճարճատում ե. բոցը յերկինք ե հասնում: Գյուղը լուսավորվել ե: Շները վախից կաղ—կանձում են:

Ձայներ, ձայներ, ձայներ...

Գյուղը թառժաթ եղավ:

Ճիւղատն այրվում եր:

Ամառ ե:

Հանդերը լկկում են: Խոտը հնձել, գիգել են դաշտում, վոր հետո տուն կրեն: Կոլեկտիվի արտեւը—չարքացան արած, գլուխները սանրած՝ կանգնած են մարդաբոյ, որորվում են թեթե քամուց. հասկերը գրկախառնվում են միմյանց, պար բռնում, գլուխով անում անցվորականին, բարևում ու ժպտում, ցույց տալով իրենց գեղին ու կարմիր ատամները:

Մանգաղը տեղ-տեղ արան է մտել. հասնելի չըզ-
փոց է լավում, հետն ել միալար յերգի դնողոց: Պայ-
ծառն է հնձվորների դեմքը. դյուղում հիվանդների
թիվը շատ քիչ է, մեռնող գրեթե չկա: Ճիկուտից հո-
սած հիվանդ ջուրը տարավ իր հետ մալարիայի թույ-
նը, խառնեց դետին, իսկ սա յեւ սկեց, կորցրեց:

Ճիկուտի տեղը մի մոխրագուլն տափարակ է դո-
գավոր. տիղմը—ճաքել-ճաքճել է: Յերբեմն պոչա-
վոր կրիաներ են դալիս այցելության, կանգ տոնում
սպուշ կտրած, չեն հասկանում, թե ինչու ցամաքել
է, ճիկուտը: Շոգ է. կրիաները լող տալ են ուզում,
վոր հովացնեն այրվող մարմինը՝ պատյանի մեջ:
Ագռավները—յերամ-յերամ արշավում են դեպի ճըլ-
կուտը, պտույտներ գործում, անհուսալի կոկոսում,
սպա կրկին հեռանում: Գորտ չկա, ճիկուտ չկա, մո-
ծակ ու մփղ չկա...

Սարի ծայրից—արտերի, արոտների ու այգիների
պահապանի սրատես աչքը նկատեց ինչ-վոր մարդու,
վորը պարտիզում ջրում է իր բանջարեղենը: Չայն է
տալիս.—

— Եհե՛յ... ետ ով վոր էս, ա՛յ մարդ... մարդ
էս, թե երբ խա, քե՛ղ եմ ասում, ա՛՛ Բալարեզենց բա-
ղի ոքմի, հենց արա ջրիդ բերանը տանուլ չտաս,
դրա ճիկուտը ջուր չգնա. ըշտրափ ա, հա՛, մեծ
ըշտրա՛փ...

Բալարեզանք այն անկոտրում կուլակներն են,
վորոնք վոչ մի կերպ չեն համոզվում, վոր ճիկուտն է
յեղել մալարիայի բուռնը. նրանց վրա հսկողությունն
ավելի ուժաղ է:

Բալարեզանց այգում գտնվող մարդը փնթիլն-
թում է, թոնթորում, մըջուն կծած արջի նման,

բայց անգոր է, չի կարող պահապանի նկատողությա-
նը պատասխանի, առավել ևս չի համարձակվի ա-
կանջի յետևը գցի նրա ազդարարությունը:

«Դյուղը հակառակվել է մեզ,—ասում է Բալարե-
զանց ցեղի ավագը—կարմրավիղ Արտեմը,—Բալարե-
զանք ես դեղի աչքի փուշն են դառել»...

Դյուղի ծայրին, չեկ փլվածքի տակ, տախտակով
ծածկված մի յերկար չարդախ կա նոր շինած: Այդ
ծածկի տակ Բրուտն է նստած իր աշակերտներով:
Շրկահողը ցեխ են անում աշակերտները, տորում,
սպա ձեռքով կազմում, ջուրում միջի քարերը, լավ
հունցում, սրածայր փափախների նման ցեխագունդ
չինում ու դնում վարպետի առաջ: Վարպետը—թեղե-
րը յետ ծալած, մետակ շապիկով, նստած է հորի մեջ.
վրտով պտույտ է տալիս չարիք, ցեխագունդը դնում
կլոր տախտակին, դանազան ձևեր տալիս, ասլա
դուրս բերում խողովակ:

Ապագա աղբյուրի խողովակներն են չարված
ծածկոցի տակ, արևում:

Չարդախի մոտ ծուխ է բարձրանում: Հնոցն է
անդադար վառվում: Վարպետին կարգադրված է
հարվածային կարգով մինչև կալերի վերջը պառ-
տասեւ, դուրս բերել անհրաժեշտ քանակությամբ
խողովակներ:

Աղբյուր բերելու նախաձեռնությունն իր վրա յե-
վեցրել կոխողը, բայց մենակ չէ. վողջ դյուղն է ա-
ջակցում: Ջուրն ամենքին է պետք: Ջուրը—կուլակն
էլ է խմում, բատրակն էլ, կոխողի անդամն էլ է խը-
մում, մասնավորն էլ: Սակայն... Բալարեզանք
թարսվել են:

Հին պարտքի հաշիվը մեջտեղ է յեկել: Դյուղ-

խորհուրդը հասակ վարձում և կայացրել, վեր վաղ
ժամանակ դյուզից հավաքած ու կարմրավիղ Արտե-
միոն պահ տված աղբյուրի փողը վճարել: Կարմրավիղ
Արտեմը «բացատրում և», թե ինքն այդ փողը—ժա-
մանակին ծախսել և դյուզի այլ կարիքների վրա: Չեն
հավատում, լսել անգամ չեն ուղում: Բատրակներից
մեկը ծաղրով տեսել և ժողովում: «Արտեմի կարմիր
փիղը պետք ա կարմիր դյուզու (խողովակ) չինենք ու
միջովը ջուր անց կացնենք, եղ վրի միջով շատ փո-
ղեր են «հոսել» դեպի նրա փորը»...

Կարմրավիղ Արտեմը հին գել և, անատում գել.
նա շատ բան գիտե աշխարհի անց ու դարձից. լավա-
տեղյակ և բուլլակիները գործերին, նրանց աբարձնե-
րին: Փորձ և անում բուլլակիյան զենքով կռվել դյուզ-
խորհրդի վորոշման դեմ: Խոսք և թուրքը բերանից իր
նմանների մոտ թե՛

«Բուլլակին հին պարտքերի դեմ են, իրանք ին-
չո՛ւ չեն վճարում Նիկալայի պարտքը, վոր փրան-
ցուզն ու ինգլիզը հաշտվեն, մենք ել ես նեղ որերը
չքաշենք: Պարտքը տալը թե լավ ա, իրանք ինչո՛ւ
չեն տալի, սաղ յերկիրը դավթել, նստել են»...

Ես խոսքը—քամին տեղ և հասցրել: Գյուղացիք
փոփափեցել են իրար ականջի, վրդովվել, հարցն ալի-
լի կտրուկ դրել համայնքի ժողովում: «Կարմրավիղ
Արտեմը կամ հինգ հարյուր մանեթը թող տա, կամ
թող քոչի, կորչի, դնա ինգլիզի ու փրանցուզի յեր-
կիրը»...

Հինգ հարյուր մանեթ... Կարմրավիղ Արտեմն
աչքը բաց հինգ հարյուր մանեթ տա՞... Չտա՞, ինչ
անի... Ո՛ւր գնա... Գյուղից քոչի: Ես ասենք քոչեց.
ո՛ւր գնա... վո՛ր դյուզը կընդունի նրան... Ամեն

տեղ ել Խորհրդային իշխանություն և, ամեն տեղ ել
դյուզխորհուրդ կա, կոմսոմոլ կա, կոմբիշ կա,
բատրակիում կա, չքավորական խմբակ կա... Ասենք,
ինքը քոչեց. Բալաբեգանց սաղ գեղն և, հո չի՞ կարող
պոչից կապած տանի... Հինգ հարյուր մանեթի վոր
տա. ինչն ել կդառնա մի աղքատ—տնանկի մեկը...
Պարտքը—թող Նիկոլայի փողով ընդունեն, հրեն
հարյուրանոց կատինկեքը ծախած, իրար վրա դար-
սած, ծալը-ծալին կտրում, մի քանիսի ծայրից ել
մուկը կռնել և, հին մուրհակների հետ միասին...

Արտեմը—գլուխն ի՞նչ քարով տա...

Կարմիր խողովակներն իրար վրա գասավորված
պատ են կաղմել, հարյուրավոր բերաններով պատ:
Առավոտյան ու յերեկոյան քամին շոյում և նրանց:
Պատը յերգում և ինչ—վոր անորոշ մեղեդի, յերբեմն ել
թվում և, թե խողովակները պատի յեղանակ են վր-
չում:

Արտեմը լսում և հեռվից այդ յերգը, դլուխը հու-
սահատ որորում ու դառնադին անեծք մոմռում: Թը-
վում և, թե խողովակներն իրենց մշտաբաց բերանով
շարունակ նույնն են կրկնում Արտեմի ալանջին—
«տո՛ւր... տուր»... Նրանք ել են պարտքն ուզում:
«Մի քար չըրարտե՞մ, ջարդեմ, ձենները կարեն,—
մտածում և Արտեմը,— բա վոր իմանա՞ն... մահա ե...»

— Եղքան փողը տալ չի լինի,— ասել և Արտեմը
դյուզխորհրդի նախագահին,— յեկեք, խիղճ ունեցեք,
մի քիչ պակասեցրեք... Մխրը եղքանը վոր տամ, ել
տակին բան չի մնալ, յե՛ս ել ձեղանից մինը կդառնամ.
բա ես գեղում մի հարուստ ել չուետք և լինի՞, վոր
կարիք յեղած ժամանակ նրա դուռը գնա՞ք.

— Մեզինց մեկը կդառնա, ալելիլ լավ,— պա-

տասխանել և նախադասը,— քեզ կընդունենք կողքեկ-
տիվի մեջ, ձայնդ ու իրավունքներդ կվերականգնենք,
կդառնաս իսկական խորհրդային քաղաքացի:

— Ի՞նչ կլինի հիմի ընդունեք կողքուղի մեջ...

— Կարողութունդ ամբողջ մեջ տեղ դիր, կեսն
աղբուրին հատկացնենք, կեսը—կողքուղի մտցնենք:

— Ետ հո՞... Ե՛լի մի հաշիվ ա դուրս գա՛լի...—
տարակուսել ե Արտեմը:

— Հրաման քեզ, մի հաշիվ...

Կենտրոնից «Ջրտնտես» ընկեր ե յեկել:

Չափ ու ձև ե անում ընկերը, վորոշում թե ինչ
տեղով ե հոսել ջուրը, ինչքան ծախս կնստի. քննում
ե խողովակները: Ջրտնտես» ընկերը տեղը գծեց, նը-
շանհեր արավ, նախահաշիվ կազմեց ու դնաց:

Սառն աղբյուրի ջուրը դեռ վա թղթի վրա յե «Հո-
ւում» դեպի գյուղամեջ, բայց նա, այդ տարիների յե-
րազանքը, այդ սառն աղբյուրը, չուտով հոսելու յե
խրապես:

Գյուղխորհուրդն ու կոլխոզը— անդամներին պար-
տադիր աշխատանքի յեն լծել: Խորհրդայնացման ա-
ռաջին տարիներին հաճախակի գործադրվող, իսկ այժմ
կարծես թե մոռացված, շաբաթորյակը կրկին մեջ տեղ
յեկավ, շաբաթորյակը—կիրականորյակ դառնալով:

Փորում են արխը:

Գյուղն այստեղ ե. սարալանջին: Կարմրավիղ Ար-
տեմը չկա. աշխատանքին չմասնակցելու խայտառա-
կութունից ազատվելու համար, ինչ—վոր պատրվակով
դնացել ե հարևան գյուղը: Մատների վրա կարելի յե
հաշվել բացակայներին, վորոնք Բալարեգանց ցեղից են.

մի քանի աղամարդ. սակայն վո՛չ մի բացակա կին:
Մինչև անգամ Բալարեգանց բոլոր կանայք ախտեղ են,
ավելի յեռանդուն են կպել աշխատանքին:

Կատակներ, յերգեր, ծիծաղ...

— Խո՛րը քանդի, «Ջրտնտես» ընկերն ասաց կանա-
վը խորը փորեցեք, վոր ամառը ջուրը չտաքանա...

— Հա՛, լավ ա ասում, խորը քանդի, վոր Արտեմի
վիզը խորը թաղենք, թե չե գետնի յերեսը կընկնի, ա-
րևը կըդաղի, մեղք ա...

— Բալարեգանց կնանոցն ասեցեք, ջուրը վոր տա-
նեն տուն, իրանց մարդկանցը ջուր չտան...

Ես ջրովն եփած կերակրից չտան...

— Թող գնան առվիցը խմեն:

— Ախի, Վարդիթեր, ձեռդ վոր սատանա ընկնի,
թարս կնալնես, եդ վո՞նց ա չես կարում Արտեմին խել-
քի բերես...

— Մի անգամ ուրիշները թարս են նալնել, չեմ
կարում ել աջ նալնեմ,— պատասխանում ե Վարդի-
թերը, Արտեմի կինը:

Ծիծաղում են:

— Ա՛րի մարդուցդ բաժանվի, կոլխոզ մտի,— կա-
տակում ե կին կազմակերպչուհին:

— Մաղթաղ ջան, վախում եմ ուրիշ մարդ չճա-
րեմ: Համ ե՛լ... շա՛տ եք զոռ անում, քիչ ել խաթրով
ժաժ եկեք, նա յել քեզ նման մի մարդ ա...

— Աջ թեքո՛ւմ, ընկերնե՛ր, աջ թեքո՛ւմ...— վո-
րեկորված բացականչում ե կոմսոմոլ Արտոն:

— Աջ ու ձախ չեմ դիդալ, դուդ քանդի, դո՛ւդ...

— Գյուղը վորոշել ե կույեկ չծախսի արխը փորելու
համար, թեկուդ գործը քիչ ուշանա յել, ընկնի դար-
նան դիմաց: Հավաքած գումարը—պետուկյան հատ-

կայացրած գումարի հետ միասին — կենսի մյուս օրերն սերը: Քար ու կիր և հարկավոր, ցեմենտ և հարկավոր, վոր ջրամբար պատեն: Ամեն կերակրի պարտադիր աշխատանք և հայտարարված մեծերի, իսկ պիտոներ կոլլեկտիվն իր ազատ ժամերին փորվելու և մատաղ ձեռներով, ինչքան կարողանում է: Մի տեսակ սոցմրցակցություն և ինքնաբերաբար: Այսպես կոչված խոտվածներն ել են հաշտվել: գյուղի ամոթն ու նախատինքը տանելը հեշտ բան չէ. մարդկային յերես և, ինչքան ել պինդ լինի՝ դարձյալ ամաչում է, կարմըրում, մանավանդ, վոր աղբյուրը բոլորի համար է, վոչ վոքից վոչ հող են խլում» վոչ ապրանք:

Գյուղամիջում ցեմենտից ավազան—ջրանալ են շինում անասուններին ջուր տալու համար. թող նրանք ել խմեն սառն աղբյուրի ջրիցը: Դործը յետում է:

Ճլկուտի վրա մարգեր են յերեվում. չորս բոլորը ցանկապատ է, վորի ներսից դարբար շյուղեր կան տնկված շարքով. բարդի և ուռի շյուղեր են: Մարդերի կողքերով ել կան շարված պտղատու, ազնվացեղ ծառերի շյուղեր: Ապազա ծառուղին դժված է: Նոր, կանոնավոր ձևի ալբի յե դառնալու հետադայում: Նոր բանջարանոց—պարտիզում նոր մարդիկ են աշխատում: Դպրոցի մանուկներն են դրանք, վորոնք ուսուցչի ղեկավարությամբ, իրենց փոքրիկ մատներով շինում են իրենց պարտեզը:

Գյուղացիների գույնը պարզել է. աշխուժացել են: Նոր յերգ են կապել կոլլեկտիվի վրա, յերգում են գովում: Յերգի մեջ հիշվում է Կարմրավիղ Արտեմը, նրանից դանձած հինգ հարյուր մանեթը, հիշված է նաև, թե ինչպես կոլլեկտիվը գյուղն ազատեց մալարիայից: Կոլխոզի հեղինակությունը նվաճումներ և

կատարում. այժմ չափերն են դիմում տվել կոլլեկտիվ մոտեցու համար:

Գյուղամիջում մի պատ կա կամարածե, գույնը գույն քարերով պատած ճակատին, կարմրավուն լայն քարի վրա փորագրված է յերկաթագրերով — շենինի անվան աղբյուր, բերինք 1930 թվին: Արձանագրություն տակ յերկու յերկաթե խողովակից ծորում և գուլալ ջուրը: Կամարի մեջ տեղը՝ հնդաթե աստղն է կարմիր ներկած, իսկ կողքերին — մուրճ ու մանգաղ և ցորենի հասկերից կապած մի խուրճ:

Կոլլեկտիվը ծավալում է իր աշխատանքները:

Ճլկուտն ու աղբյուրը կենդանի ապացույցներ են, ագիտացիայի սուր զենքեր: Խոսում են տրակտորի մասին. առարկող չկա. ով կասկածամիտ բան է ասում, աչքն են կոխում ճլկուտն ու աղբյուրը:

— Համաձայն չե՞ս, մեզ հավան չե՞ս, ես գեղիցը բոչի, աչքներս նոր ա լիս գալի...

— Օ՛հ, բան չեմ ասում. լավ բանին ո՞վ հակառակ կըլի, մենակ ասում եմ ե՛լ ավելի լավ լինի...

— Ուղում ես ել ավելի լավ լինի, մտի կոլլեկտիվ, կարողությունդ մեջ տեղ դի...

— Ամեն բան լավ ա, համա մեր պատական աղաթը բանդվում ա, հավատից ու կրոնից հեռանում ենք:

Պապական աղաթը մեր պապերն իրանց համար պինդ պահեցին ու հետները գերեզման տարան. ուզում ես, գնա, գերեզմանից հանի. թե մեռելը կապանա, աղաթն ել հետը... Սրան սոցիալիզմ կասեն:

— Բան չեմ ասում, ախպեր, ձեռ քաշի:

— Հա՛. ել լսենք բան չասես, լեզուդ պոնդովդ չունես:

— Կրակ ա. կի՛ն ձեռ հեռ խոսելը...

— Զե՛... ականջս զթիշ տակ դնեմ, մեջք հաղար
ու մի սարսաղությունով լցնես, վոր լավ ըլի, քու ու-
ղածն ըլի՛...

Գնամ փրանցուղի ու ինգլիզի պարտքը տամ, վոնց
վոր կարմրավիղ Արտեմն ա ասո՛ւմ..... Ի՞նչ եք մի
քանի հոգի աշունքվա ճանճի պես տգտղում... Խոսա-
կիցը հեռացավ քոռ-փոշման, իրեն-իրեն փընթփնթա-
լով.— «Սավետական իշխանությունն ամեն մի դյադի
բերնում հենց լեզու յա դրել, վոր հետները մեղմ զրից
եւ չի արվում»...

— Համա կարկատեցիր, հա՛...

— Բա վո՞նց դիդաս... Սաղ գեղը համարյա կո-
լեկտիվի մեջ ա մտել, պրծել, ես մի քանի հոգին խալ-
խի միտքը պղտորում են...

— Ասում են Արտեմն եւ ա դիմում տվել, վոր
կոլխոզ մտնի, խելքդ ի՞նչ ա կտրում...

— Լավ կանի. կնկա հունարը կըլի. կնիկը մեզ
հետ ա...

— Բա վոր մտնի ու... Զերսից ուղի խանգարի...

— Քոռ ե՞նք... հալա թող փորձի՛...

— Ի՞նչ կանեք...

— Սոցիալիզմի ական տակը կզցենք, ջանը կհա-
նենք... Ով վոր կոլլեկտիվի գործը խանգարի, կամ
ուղենա խանգարի, կռադարկենք իրան պապի ծոցը...

Սրան—սոցիալիզմի կոլտրուզում կասեն, հա՛նաք բան
չգիտենա...

WAC 13 409.

27433

147-1931/2

М. Дарбинян.

Б о л о т а

Госиздат ССР Армении
Э р и ван ь

1931